

RECENZJE

STANISŁAW KOZIARA

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Z nowszych dziejów obecności Biblii w języku czeskim:

Josef Bartoň, *Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem. Česká biblická společnost, Praha 2009, ss. 228;*

Josef Bartoň, *Pět českých novozákonních překladů. Nové zákony od Českého ekumenického překladu do roku 1989. Česká biblická společnost, Praha 2013, ss. 306.*

Przekłady Biblii na języki narodowe należą do tej domeny działalności twórczej, która stanowi obszar zainteresowania oraz przestrzeń spotkania przedstawicieli różnych dyscyplin badawczych. W naturalny sposób wpisuje się w sferę przynależną teologii, a ściślej biblistyce, wychodzącej naprzeciw potrzebie odkrywania natury i ukształtowania słowa natchnionego. Od dawna wyznacza też osobny krąg badawczy dla teoretyków i praktyków sztuki przekładowej. Ale też dziedzina przekładu słowa biblijnego w równie naturalny sposób przyciąga uwagę filologów, dla których tego rodzaju proces translacyjny ujawnia szczególnie typ doświadczenia językowego. W wypadku języków mających za sobą długą tradycję w tym względzie tłumaczenia biblijne są bowiem jedną z ważniejszych płaszczyzn śledzenia procesów rozwojowych danego języka, niełatwych poszukiwań ekwiwalencji pomiędzy systemowymi właściwościami języków biblijnych, a możliwościami tkwiącymi w swoistym dla danego języka etnicznego potencjale leksykalnym, frazeologicznym, syntaktycznym czy też stylistycznym.

Nie ulega wątpliwości, iż doświadczenia czeszczyzny w dziedzinie translacji biblijnych należą do szczególnie bogatych i niezamykających się li tylko w granicach przynależnych językowi i kulturze naszych południowych sąsiadów. Gwoli przypomnienia warto podkreślić, iż język staroczeski zajmuje trzecie miejsce, po języku włoskim i francuskim a przed językiem niemieckim i angielskim, w kolejności tłumaczeń całej Biblii na europejskie języki średniowieczne¹. Czesko-polskie zaś paralele i zależności w tym obszarze stwarzają szczególną okazję śledzenia nie tylko doświadczeń religijnych obydwu języków, ale

¹ Warto w tym miejscu przywołać klasyczną pozycję na temat miejsca i znaczenia Biblii w czeskim piśmiennictwie od okresu najstarszego do XVIII wieku, jaką jest praca V. Kyasa, *Česká Bible v dějinách národního písemnictví*, Vyšehrad 1997.

w kontekście języka polskiego stanowią jeden z podstawowych kluczy do opisu jego procesów rozwojowych, wręcz zrozumienia tożsamości polskiej kultury.

Z tym większym więc zainteresowaniem i nie tylko filologiczną ciekawością odnotować należy ukazanie się w ostatnich latach dwóch monograficznych opracowań dotyczących nowszych dziejów tłumaczeń biblijnych na język czeski. Mowa tu o pracach Josefa Bartonía, jednego z czołowych reprezentantów praskiego środowiska teologicznego oraz filologicznego, od wielu lat związanego z Katedrą Nauk Biblijnych Wydziału Teologii Katolickiej Uniwersytetu Karola w Pradze, uczonego specjalizującego się w badaniach nad greką nowotestamentową, językiem starosłowiańskim, ale też literaturą patrystyczną, a w szczególności nad nowszymi dziejami przekładu Biblii na język czeski.

Będące celem niniejszego omówienia dwie najnowsze monografie Josefa Bartonía pozostają względem siebie w relacji w pełni komplementarnej, obejmującej próbę niemal całościowego przybliżenia dorobku czeskiej translatoryki nowotestamentowej dwudziestego stulecia, okresu, z którym czeski badacz wiąże narodziny i rozwój nowoczesnego czeskiego przekładu biblijnego. Swoistą cezurą oddzielającą obydwu ujęcia jest finalna data ukazania się przełomowego dzieła, za jakie uważany jest *Český ekumenický překlad* (1961–1979), data o tyle nieprzypadkowa, gdyż nawiązująca do powstałej cztery wieki wcześniej protestanckiej *Biblii kralickéj* (1579–1593), której miejsce i rola w historii czeszczyzny jest podobna tej, jaką *Biblia Wujka* odegrała w kulturze polskiej.

Pierwsza z omawianych monografii Josefa Bartonía *Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem* to gruntowne studium poświęcone sześciu tłumaczeniom Nowego Testamentu powstałym i opublikowanym pomiędzy rokiem 1914 a końcem lat 50. Dolną granicę tego przedziału czasowego otwiera katolicki przekład Nowego Testamentu Jana Ladislava Sýkory, profesora praskiego Carolinum. Tłumaczenie to stanowi pierwszą, zdaniem Bartonía, radykalną próbę zmniejszenia dystansu pomiędzy nadal utrzymującymi się w owym czasie wzorcami stylu biblijnego wyznaczonymi przez czeskie Biblie XVI–XVIII wieku (*Biblia kralicka*, *Biblia świętowaclawska*), a coraz bardziej od niego oddalonym czeskim językiem literackim. W tym duchu, jak pokazuje to pierwsza z monografii, podążyły prace przekładowo-biblijne ołomunieckiego biblisty Jana Nepomuka Hejčla, którego tłumaczenie Starego Testamentu wraz z przeredagowaną wersją Nowego Testamentu Sýkory złożyły się na wysoko cenioną wśród katolików czeskich *Biblię Podlahy* (1917–1925). Potrzeba większego uniezależnienia się od tradycyjnego stylu biblijnego, odejścia od greckich oraz łacińskich schematów składniowych i frazeologicznych, stała się także dyrektywą, jaką w owym okresie postawili przed sobą ewangelicy czescy, co zyskało odzwierciedlenie w tłumaczeniu Nowego Testamentu (1933) autorstwa praskiego biblisty Františka Žilky. Tendencje zapoczątkowane przez prace przekładowe Sýkory znalazły kontynuację i rozwinięcie w powojennych czeskich przekładach katolickich, tj. w Nowym Testamencie Rudolfa Cola (1947), a także w nowotestamentowych tłumaczeniach Pavla Vladimíra Škrabala (1948) oraz Ondřeja Marii Petru (1951/54/55), reprezentującego środowiska emigracyjne². W pracach dwóch ostatnich tłumaczy Josef Bartoň upatruje procesu zamknięcia pierwszego i zarazem początku nowego etapu w dwudziestowiecznych dziejach czeskich tłumaczeń Nowego Testamentu,

² Tłumaczenie Nowego Testamentu Petru *de facto* było przeredagowaną wersją przekładu Škrabala, stąd tradycyjnie praca ta oznaczana bywa jako Škrabal-Petrů.

którym to dokonaniom poświęcona jest druga z omawianych tu monografii czeskiego badacza.

Wydana w roku 2013 praca *Pět českých novozákonních překladů. Nové zákony od Českého ekumenického překladu do roku 1989* to zarazem drukowana wersja rozprawy habilitacyjnej Josefa Bartonia. Jej ramę tekstową i chronologiczną tworzy tym razem pięć tłumaczeń Nowego Testamentu, nad którymi prace trwały od początkowych lat 60. do końcowych lat 80. minionego wieku. Serię tę otwiera wspomniany już uprzednio *Český ekumenický překlad*, powstały wspólnym wysiłkiem szerokiego, wielowyznaniowego zespołu tłumaczy i redaktorów reprezentujących ogół czeskich Kościołów chrześcijańskich. Kompromisowi konfesijnemu, jakiego wymagało podejście ekumeniczne, w dużej mierze, jak zauważa i podkreśla Bartoň, towarzyszyła także udana próba poszukiwania bardziej „centrowych” rozwiązań na płaszczyźnie języka przekładowego. Co więcej, w pełni ukierunkowana, faktycznie zespołowa i międzywyznaniowa współpraca poparta tu została wysokimi kwalifikacjami autorów śmiało i z pożytkiem odwołujących się do czeskiej tradycji translatorskiej Praskiego Koła Lingwistycznego, a także do znaczących osiągnięć teoretyków przekładu biblijnego spod znaku United Bible Societies, z osobą Eugena Alberta Nidy na czele. W opinii Bartonia *Český ekumenický překlad*, a zwłaszcza jego Nowy Testament, w sposób zasadniczy przyczynił się do ukształtowania nowoczesnego czeskiego stylu biblijnego, powstania tłumaczenia, które stosunkowo szybko osiągnęło wysoki prestiż oraz status tekstu standardowego.

W czasie prac nad *Czeskim Przekładem Ekumenicznym* nie słabły wysiłki przekładowo-biblijne wśród katolików czeskich. Największą aktywność w tym okresie przejawiał, wspomniany już uprzednio, działający na emigracji Ondřej Maria Petrů, współpracujący także z biblistami z innych ośrodków zagranicznych. Efektem tych prac było jednotomowe wydanie Nowego Testamentu (1969), które w licznych, najczęściej nielegalnych wydaniach przewożono do ojczyzny praktycznie aż do czasu upadku komunizmu. Widocznym rezultatem pracy Petrů i jego współpracowników było zbliżenie czeskiego, nowotestamentowego języka ku większej zgodności z duchem ówczesnej czeszczyzny, w czym, jak zauważa Bartoň, dają się także odnaleźć wpływy i naśladownictwo szeregu pomysłów translatorskich autorów *Czeskiego Przekładu Ekumenicznego*.

Osobne i ważne miejsce w tej monografii przypadnie tłumaczeniu Nowego Testamentu (1989) Václava Bognera, katolickiego biblisty z Pragi, którego pierwsze tłumaczenia perykop ukazało się w lekcjonarzach już w latach 70. zeszłego stulecia. Szczególna ranga tego tłumaczenia pośród współczesnych czeskich prac przekładowo-biblijnych bierze się przede wszystkim z faktu, iż pełni on funkcję oficjalnego tekstu liturgicznego w Kościele katolickim w Czechach. W warstwie rozwiązań translacyjnych Nowy Testament Bognera wykazuje bardzo wiele zależności z pracami Petrů, wpisując się na prawach kontynuacji w drugą serię dwudziestowiecznych czeskich tłumaczeń katolickich osadzonych na osi: Škrabal – Škrabal-Petrů – Petrů – Bogner.

Wreszcie zaprezentowaną w tej monografii panoramę czeskich przekładów nowotestamentowych minionego wieku zamykają dwa, sytuujące się nieco na prawach osobnych, dokonania. Pierwsze z nich to *Slovo na cestu* (*Słowo na drogę*), będące w istocie parafrazą Nowego Testamentu, którego powstanie przypada na rok 1989. Był to zarazem rezultat wysiłków wielowyznaniowego zespołu, dla którego inspirację stanowiło angielskie wyda-

nie *The Living Bible*, parafrazowanej wersji Biblii ukierunkowanej na najdalej posuniętą komunikatywność tekstu kanonicznego z myślą o jego współczesnym odbiorcy.

Podstawę anglojęzyczną ma również czeski przekład Nowego Testamentu (1982), powstały wśród wspólnoty Świadców Jehowy, najpierw w postaci samizdatowej jako *Křesťanská řecká pisma (Chrześcijańskie Pisma Greckie)*, który po aksamitnej rewolucji zastąpiony został standardowo wydanymi Bibliami pod nazwą *Překlad nového světa (Przekład Nowego Świata)*. Tłumaczenie to, w opinii Bartonía, także dość dobrze utrzymane jest w duchu czeskiej tradycji przekładowo-biblijnej.

Obok syntetycznego przybliżenia zasadniczej zawartości obydwu monografii Josefa Bartonía, warto także zatrzymać się nad tymi ich partiami, które odsłaniają tajniki warsztatu naukowego czeskiego badacza, przyjętą perspektywę metodologiczną oraz podstawę źródłową. I tak cechą zmienną obydwu monografii jest ich tyleż precyzyjnie, ile konsekwentnie zbudowany i zrealizowany model prezentacji i opisu. Składają się nań takie stałe elementy, jak: kontekst i geneza danego przekładu, jego autorstwo i współautorstwo, edycje, przedmowy i komentarze odautorskie, charakterystyka wybranych płaszczyzn językowych tłumaczenia, a także każdorazowo prezentowane apendyksy w postaci tekstowych próbek przekładowych. Na podkreślenie zasługuje także warsztat pomocniczy tych prac, na który złożyły się nierzadko obszerne teksty poboczne, liczne komentarze i odwołania źródłowe, wreszcie usytuowana w końcowej części obydwu monografii bogata, odpowiednio podzielona literatura przedmiotu oraz nader pomocne w lekturze owych opracowań indeksy osobowe. Wszystko to sprawia, iż spotkanie z omawianymi tu monografiami Josefa Bartonía stwarza poczucie obcowania z ujęciami erudycyjnymi, w których ujawniają się na równi wysokie kompetencje filologiczne oraz teologiczne, zaś w pełni naukowa i specjalistyczna narracja nie stoi w konflikcie z komunikatywnością przekazu.

Nie oznacza to wszak braku w omawianych pracach zaproszenia do podjęcia z ich Autorem swego rodzaju dialogu czy też zgłoszenia pewnych uwag na prawach dyskusyjnych. Z pewnością mająca mocne podstawy i metodologiczne uzasadnienie perspektywa opisu, skupiająca się wyłącznie na nowotestamentowych tekstach przekładowych, w oczywisty sposób zmusiła czeskiego badacza do redukcji z pola widzenia tych dokonań w dziedzinie nowszej, czeskiej translatoryki biblijnej, które równie licznie uwidoczniły się na płaszczyźnie tłumaczeń całości lub pojedynczych ksiąg kanonu starotestamentowego. Także mimo swej oczywistości dość zewnętrzna wydaje się cezura roku 1989 przyjęta w drugiej z omawianych tu monografii, zamykająca tym samym możliwość oglądu szeregu czeskich tłumaczeń nowotestamentowych powstałych po tej, skądinąd ze wszech miar ważnej dacie politycznej. O tym, iż Josef Bartoň podjął owe decyzje z pełną świadomością wynikającego z nich ryzyka, najlepiej zaświadczać ostatnie akapity zamieszczone w drugiej monografii, wskazujące na potrzebę dalszych badań, obejmujących te spośród nowszych, czeskich dokonań przekładowo-biblijnych, które nie weszły do podstawy źródłowej omawianych publikacji. Godzi się też zauważyć, iż tym potrzebom czeski badacz wychodzi naprzeciw w innych swoich pracach, z których część została także ostatnio uprzystępniona polskiemu czytelnikowi³.

³ Zob. J. Bartoň, *Współczesny czeski przekład biblijny: metamorfozy metody i kształtu*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica XI” 2016, s. 26-38.

Na koniec warto na omawiane tu publikacje Josefa Bartonia spojrzeć także z perspektywy polskiej oraz paralelnych w stosunku do czeskich prac translacyjno-biblijnych zagadnień. O ile bowiem dysponujemy dziś stosunkowo dobrym rozpoznaniem owych powinowactw w kontekście języka staropolskich i staroczeskich tłumaczeń biblijnych⁴, o tyle wyczuwalny staje się brak systematycznych i na szerszą skalę opracowań zwróconych w stronę nowszych dokonań w tej dziedzinie. Czy i w jakim stopniu mamy w tym względzie do czynienia z doświadczeniami i procesami pokrewnymi; co składa się na kolekcję inwariantnych cech czeskiego i polskiego stylu biblijnego; czy współczesna czeszczyzna biblijna dzieli podobne losy z tymi, jakim podlega dziś polszczyzna biblijna? Oto pytania, jakie pośrednio rodzą się na kanwie lektury syntetycznie omówionych tu monografii Josefa Bartonia, których ukazanie się odnotować należy jak nader ważne wydarzenie nie tylko dla bohemistyki, ale też podobnie zorientowanych badań w innych językach słowiańskich.

⁴ Spośród bogatej literatury poświęconej dawnym czesko-polskim relacjom na płaszczyźnie przekładu biblijnego warto wskazać m.in. prace: S. Urbańczyk, *Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich*, cz. I: *Biblia królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma Świętego*, „Rozprawy Wydziału Filologicznego Polskiej Akademii Umiejętności”, t. 67, nr 2, Kraków 1946; V. Kyas, *Za českou předlohou staropolské bible*, „Slavia” 1953, zes. 2, s. 112-124; I. Kwilecka, *Średniowieczna Biblia czeska a staropolskie przekłady biblijne (zarys problematyki badawczej)*, w: eadem, *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, Poznań 2003, s. 199–208; E. Belcarzowa, *Polskie i czeskie źródła przekładu Biblii Leopolda*, Kraków 2006.